

מעדני יו"ט

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

פסח תשפ"ה

גליון תנ"א

מרור

שנינו (פסחים ל"ט). אלו ירקות שאדם יוצא בהן ידי חובתו בפסח בחזרת בתמכא ובחרחבינא ובעולשין ובמרור, יוצאין בהן בין לחין בין יבשין אבל לא כבושין ולא שלוקין ולא מבושלין ומצטרפין לכזית ויוצאין בקלח שלהן. וכן נפסק בשו"ע (או"ח תע"ג ה') הרמ"א מוסיף שאם אין לו אחד מאלו הירקות, יקח לענה או שאר ירק מר. המ"ב מפרש דוקא אותם שיש להם סימנים המזכירים בש"ס לענין מרור שיהיה ראוי לאכילה ושיש לו שרף (פי' כשחותכין אותו יוצא במקום חתוכו מוהל לבן כחלב) ופניו מכסיפין (דהיינו שעלה שלו אינו ירוק מאוד כעלי הבצלים ושאר ירקות אלא נוטה קצת ללבון) ומ"מ לענין ברכה לא יברך עליהם מפני שאין אנו בקיאים כ"כ בסימנים אלו. הרמב"ם (חמץ ומצה ז' י"ב) כתב אכילת מרור אינה מצוה מן התורה בפני עצמה אלא תלויה היא באכילת הפסח, שמצות עשה אחת לאכול בשר הפסח על מצה ומרורים, ומדברי סופרים לאכול המרור לבדו בליל זה אפילו אין שם קרבן פסח.

כזית

צריך לאכול כזית מרור, וכל המינים מצטרפ' ביחד. וכתב הרא"ש דמשום דמברך על אכילת מרור צריך שיאכל כזית דאין אכילה פחות מכזית, אבל בכרפס שמברך עליהן בורא פרי האדמה בעלמא ואין מזכירין עליהן אכילה אין צריך מהן כזית. השאג"א (ק') הבין בדברי הרא"ש דידי חובת אכילת מרור יוצא בפחות מכזית, ורק משום הברכה הוא דצריך לאכול כזית. וכתב שם שרש"י חולק על הרא"ש וס"ל שמשום מצות מרור צריך כזית. ולענין מרור דכורך כתב השאג"א דלדעת הרא"ש כיון דאין על זה ברכה לכן הוי שיעורו כעיקר דינו ואין צריך כזית. אבל המ"ב (תע"ה ס"ק ט"ז) מביא מהראשונים דצריך בכורך כזית מצה וכזית מרור.

לטבול בחרוסת

צריך לטבול לתוך חרוסת כמבואר בגמ' (פסחים קט"ו:): צריך לשקועיה בחרוסת משום קפא, ואמר רב פפא לא נישאי איניש מרור בחרוסת דילמא אגב חלייה דתבלין מבטיל ליה למרוריה ובעינן טעם מרור וליכא. וכן נפסק בשו"ע (תע"ה א') יקח כזית מרור וישקענו כולו בחרוסת ולא ישנהו בתוכו שלא יבטל טעם מרירותו ומטעם זה צריך לנער החרוסת מעליו. הגר"ז (סעי' י"א) כתב שעכשיו אין נוהגין לשקעו כולו אלא בטיבול מקצתו ויש שמיישבין המנהג לפי שקפא זה אינו מצוי בינינו ואין מטבילין בחרוסת אלא משום מצוה שהוא זכר לטיט.

המהר"ל (סדר ההגדה) כתב שיש לברך על אכילת מרור טרם שמטביל בחרוסת דאז הוי ברכה עובר לעשייתן. אכן בשו"ע מבואר שיש לטבול בחרוסת קודם שמברך כדי שלא יפסיק בין הברכה והאכילה. השו"ע כתב שיאכלנו בלא הסיבה כיון שהוא זכר לעבודתו, והמ"ב כתב שמ"מ אם רוצה לאכול בהסיבה רשאי. מבואר בספר ויגד משה (כ"ה י"ד) שטוב לקחת המרור שהיה על הקערה כי עליו אמרו "מרור זה שאנו אוכלין", ועוד כי הוא היה על השלחן בעת שברך ברכת האדמה על הכרפס שפטרנו בו המרור, וגם למסובים טוב שיצרפו מעט מהמרור שבקערת בעה"ב לכזית מרור שבידיהם.

חסה

הגר"ז (תע"ג ל') כתב אף על פי שכל ה' מינים אלו נקראים מרור בלשון תורה מכל מקום מדברי סופרים מצוה לחזור אחר חזרת אפילו לקנותו בדמים יקרים, כמו אתרוג הדור, ואף על פי שהחזרת אין בה מרירות מכל מקום כשהיא שוהה בקרקע מתקשה הקלח שלה ונעשה מר מאוד ומפני כך היא נקראת מרור ומצוה לחזור אחריה אף כשהיא מתוקה לפי שמצות מרור היא זכר למה שמררו המצרים את חיי אבותינו בעבודת פך והם נשתעבדו בהם בתחילה בפה רך על ידי פיוסים ונתנו להם שכר ולבסוף מררו חייהם בעבודה קשה לכן יש לאכול החזרת שתחילתה מתוקה ורכה וסופה קשה ומר דהיינו כשהקלח שלה מתקשה כעץ ונעשה מר כלענה.

החזו"א (קכ"ד) חולק וכתב שממה שאמרו בגמ' (פסחים ל"ט) מאי דעתך דמרירין טפי כו', מבואר דעיקר המצוה להטעים מרירתא ולפיכך מן המובחר שיהא מרירא טפי, ואמרו כללו של דבר כל שיש בו טעם מרור יוצאין בו וכל שאין בו כו', וכן אמרו שם (קט"ו:): לא נשהי אינש מרור בחרוסת דבעינן טעם מרור וליכא, ואם בלע מרור לא יצא משום דלא טעים טעם מרור, ומה שאמרו חז"ל חזרת תחלתה מתוק וסופה מר ודאי שאין יוצאין בחזרת עד שיפול בו המרירות.

תמכא

המ"ב (תע"ג ס"ק ל"ו) כתב המרור הנהוג במדינתנו לאכול הוא תמכא (והוא חרי"ן) ויש לזהר שלא לאכול אותו כשהוא שלם שכמעט הוא סכנה ואין בו מצוה שמחמת חריפותו הוא מזיק גדול, ולכן צריך לפררו על ריב אייז"ן ולהעמידו כך מגולה ואז מפיג חריפותו, והגר"א הנהיג שלא לפרר אותו קודם ביאתו מביהכ"נ כדי שלא יפיג הטעם דאז אינו יוצא בו אלא יפרר אותו אחר ביאתו ויכסנו עד התחלת הסדר. אולם בזמנינו הרבה נוהגים לפררו קודם יו"ט ולכסותו היטב.

ברכת האדמה

המ"ב (תע"ג ס"ק נ"ה) מביא מהפוסק' כשהוא מברך בורא פרי האדמה על הכרפס יכוין לפטור בברכה זו גם המרור שיאכל אח"כ, כי יש לחוש לשיטות הראשונים דס"ל שכיון שמרור אינה באה מחמת הפת אין הפת פוטרתה. ומ"מ בדיעבד אין אנו מברכים פה"א על המרור כי חוששים להשיטת דס"ל דהוו דברים הבאים מחמת סעודה, משום דרחמנא קבעיה חובה שנא' על מרורים יאכלוהו. מה"ט מחדש השל"ה פסחים שטוב שלא להפסיק בדיבור שאינו לצורך ולא בהליכה למקום אחר בין אכילת הכרפס לאכילת מרור, שהרי ברכת הכרפס פוטרת המרור. דנו הפוסקים לענין מרור הגדלים בגידולי מים או בעציץ שאינו נקוב המנותק מהקרקע אם ברכתן בורא פרי האדמה או שהכל. החשב האפוד (ג' ט) כתב שודאי אפשר לצאת בהם ידי חובה למצוות מרור, כי אף אם נאמר שברכתו שהכל, טעמו לא נשתנה ולא בטל ממנו טעם מרור, וברכת המוציא פוטר את ברכתו.

עוד איתא שם בגמ' בלע מצה יצא, בלע מרור לא יצא. והמ"ב (תע"ג ס"ק ל"ג) כתב כשם שאין יוצאין במצה גזולה כך אין יוצאין במרור גזול.

השבלי הלקט מביא לפרש הא דאמרינן הא לחמא עניא בלשון ארמית הוא משום שאנו מזמינים את כולם והיו מתקבצין המזיקין ומקלקלין את הסעודה והיו עושין היזק. והביא השבלי הלקט ממורו ר' בנימין שהקשה על פירוש זה דהרי ליל פסח ליל שימורים הוא ומשומר מן המזיקין. ובמושב זקנים (לבעלי התוס') על התורה (פר' בא יב, כט) תירץ שמעצמם הן אינן באים, אבל אם אנו קוראים לכולם לבא, גם הם באים בתוכם. והשו"ע הרב (קו"א תל"ד ו') מקשה דרק המלאכים אינם מבינים בלשון ארמי, אבל המזיקים מבואר בזוהר הק' שלשון ארמי הוא לשון שלהם.

בספר פרדס הצדיקים כתב ע"פ מה שכתוב בגמ' שבת (י"ב) כל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו שאין מלאכי השרת מכירין בלשון ארמי אבל המתפלל אצל החולה שאני דמותו לו להתפלל בלשון ארמי מכיון דשכינה עמו וא"כ כיון שבליל פסח זוכין בני ישראל למורא גדול זו גילוי שכינה בתוך בתייהם לכן מתחילין אמירת ההגדה בלשון ארמי כדי להראות מעלת הלילה שיש בה גילוי שכינה.

וכמו שכתב בתפארת שלמה (שבת הגדול) שבכל לילה הקב"ה נכנס בגן עדן להשתעשע שם עם הצדיקים אך בלילה הפסח אינו נכנס לגן עדן רק בתוך בני"י העושים רצונו במצות הנהוגים בלילה זאת באכילת מצה וסיפור יציאת מצרים, וזהו שאמר 'ובמורא גדול' זה גילוי שכינה.

כתיב 'והגדת לבנך ביום ההוא לאמר בעבור זה' החתם סופר (פר' בא) תמה מדוע כתיב לאמר. ומפרש שבלייל פסח מחוייב אדם לספר לבנו טעם פסח שאנו אוכלין על שום מה ומצה על שום מה ועוד צריכים לומר לו שעיקר זכות היציאה היה בעבור ההגדה לבן כדכתיב למען תספר באזני בנך כדי שעי"ז כשיגדל הבן יספר גם הוא לבניו ויתקיים למען תספר באזני בנך ובן בנך והיינו והגדת לבנך כל האמור למעלה לאמור עוד להבן בעבור זה ההגדה עשה ה' לי בצאתי ממצרים.

בהגדה אנו אמרים 'וירא את ענינו ואת עמלנו ואת לחצנו', את ענינו זו פרישת דרך ארץ, ואת עמלנו אלו הבנים, ואת לחצנו זו הדחק וכו'. חנוכת התורה (הגדה של פסח) מפרש על פי מה דאיתא במדרש שלשה טעמים על מה שלא היו ישראל במצרים רק רד"ו שנה. א' שהעבודה שעבדו בלילות השלימו. ב' מחמת דהיו פרים ורבים למאד ועשו ברד"ו שנים מה שהיו יכולים לעשות בארבע מאות שנה. ג' דקושי השיעבוד היה משלים. וזה כוונת בעל הגדה דסידר כל השלשה טעמים הנזכרים לעיל. וירא את ענינו זו פרישת דרך ארץ רצה לומר שהוצרכנו לעבוד בלילות כבימים. ואת עמלנו אלו הבנים רצה לומר שפרינו ורבינו למאד. ואת לחצנו זו הדחק רצה לומר קושי השיעבוד. כל אלה הועילו למהר את הקץ לכך מיד וישלח ה' מלאך ויוציאנו וגו' אף שהיה קודם הזמן.

אנו אומרים בהגדה אילו עשה בהם שפטים ולא הרג את בכוריהם דיינו, הגרי"ז תמה הא שפטים הם כל י' מכות וממילא נכלל בזה גם מכת בכורות ולמה מזכירים כאן מכת בכורות בנפרד, וכן יש להבין מה שכתב רעק"א על השו"ע (או"ח ס"ז) שהקורא את שמע צריך להזכיר קרי"ס ומכת בכורות באמת ויציב, ואם לא אמר מכות בכורות לא יצא, למה צריך להזכיר מכת בכורות יותר משאר מכות.

ר' דוד כהן שליט"א מבאר ע"פ מה שאמר הגר"ח שמצינו ביציאת מצרים גאולה ופדיון, והביאור הוא שגאולה מצינו גבי שדה אחוזר דחוזר ביובל והוא לשון של העברת רשות, ולשון פדיון הוא חלות בחפצא שהוא עצמו משתנה מקודש לחול. והנה ביציאת מצרים היו שתייהם, שיצאו מארץ מצרים ועוד שכלל ישראל עצמן נעשו בני חורין. והגר"א כתב שאתחלתא דגאולה היה בלילה במכת בכורות והוא הפדיון שבו הכה גם את שר של מצרים ואת הע"ז שלהם ונעשו כלל ישראל בני חורין, וגאולה היתה ביום שיצאו מארץ מצרים.